

سنجش نگرش دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی دولتی شهر تهران نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده و عوامل موثر بر آن *

حامد عطائی سعیدی**

چکیده

این تحقیق به دنبال سنجش نگرش دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی دولتی شهر تهران نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده و عوامل موثر بر آن بوده است. همچنین تلاش بر این محور بوده است که به دو سؤال عمده پاسخ گوید:

الف) عوامل موثر بر نگرش دختران دانش آموز نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده کدامند؟

ب) دختران دانش آموز برای آینده خود چه آرزوها و برنامه ریزی‌هایی در زمینه ازدواج، اشتغال و تحصیل دارند؟

در این زمینه به طور عمده سه فرضیه مهم و اصلی مورد بحث و بررسی قرار گرفته اند، که به طور مجزا تاثیرات عوامل فرهنگی، بهداشتی - جمعیتی، اجتماعی را بر نگرش افراد نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده مورد مطالعه قرار می دهد. این تحقیق در مراکز پیش دانشگاهی دولتی و در سطح شهر تهران و در باره دانش آموزان دختر شاغل به تحصیل در این مراکز به اجرا درآمده است. از نکات و نتایج عمده ای که بدست آمده اند می توان به اعتقاد افراد به پذیرش برنامه های تنظیم خانواده (استفاده از وسایل پیشگیری، فاصله گذاری سنی میان موالید، کنترل و تحدید تعداد فرزندان) و اقدام به تشکیل خانواده و ازدواج با آگاهی و برنامه ریزی اصولی و منسجم (با یک تعایل تدریجی افراد به استقلال فکری و در عین حال احترام گذاردن به آداب و رسوم و سنت ها) و نهایتاً آگاهی افراد به عواقب و پیامدهای رشد جمعیت در جامعه اشاره کرد.

واژگان کلیدی

نگرش دانش آموزان دختر، پیش دانشگاهی، استقلال فکری، شهر تهران

*- مقاله حاضر خلاصه ای از پایان نامه تحصیلی نگارنده به عنوان «سنجش نگرش دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی دولتی شهر تهران نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده و عوامل موثر بر آن» می باشد که با راهنمایی آقای دکتر حسین محمودیان و مشاوره آقایان دکتر محمد میرزایی و دکتر محمود قاضی ضابطی به انجام رسیده است. نگارنده بر خود فرض واجب میداند از جناب آقای دکتر محمد میرزایی به خاطر ویرایش علمی متن مقاله و ارائه پیشنهاد های سازنده کمال تشکر و قدردانی را بنماید.

مقدمه

موضوع و مسئله اساسی این پژوهش، بررسی و مطالعه نگرش دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی دولتی شهر تهران نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده و عوامل موثر بر آن و نیز توصیف و بررسی آرزوها و تمایلات ازدواجی، شغلی و تحصیلی این افراد می باشد. به طور کلی هدف از این پژوهش، یافتن پاسخ به این سوالات می باشد:

عوامل موثر بر نگرش نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده دختران کدامند و دختران برای آینده خود چه آرزوها و برنامه ریزی‌هایی در زمینه ازدواج و اشتغال و تحصیل دارند؟

برای پاسخگویی به این سئوالات و شناسایی عوامل موثر و دستیابی به اهداف تحقیق از آنجایی که موضوع مورد مطالعه از یک طرف مربوط به نگرش و از طرف دیگر مربوط به تشکیل و تنظیم خانواده است، نظریه‌ها و مطالعات مربوط در این زمینه مورد بحث و بررسی قرار می گیرند. برخی از این نظریه‌ها به نقش گروه‌ها (گروه‌های تعلق و گروه‌های مرجع) در تشکیل نگرش‌ها تأکید می‌ورزند. برخی دیگر نیز به نقش تجارب فرد که در موقعیتهای مختلفی که کسب می‌کند، اشاره دارند. برخی دیگر از محققان نیز به نقش ساختار اجتماعی و نهادهای اجتماعی مخصوصاً پایگاه اقتصادی - اجتماعی فرد و تأثیر آموزش، شغل و جنسیت افراد در تکوین و تشکیل نگرش‌ها اهمیت می‌دهند. در این راستا تئوری کنش منطقی نیز به تأثیر باورها و اعتقادات فرد درباره یک موضوع و آگاهی افراد از نتایج یک رفتار تأکید می‌کند. همانند اکثر مطالعات قبلی، در این پژوهش نیز، تأکید اساسی بر روی تاثیر عوامل و عناصر اجتماعی، فرهنگی و ارزشی تشکیل دهنده نگرش است. این عوامل در سه طبقه یعنی عوامل فرهنگی، اجتماعی و بهداشتی - جمعیتی طبقه بندی شده اند و تأثیر آنها بر روی نگرش نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده مورد بررسی قرار گرفته است. در کنار این موضوع، آرزوها و تمایلات نوجوانان در سه زمینه ازدواج، تحصیل و اشتغال بررسی و توصیف شده اند.

ادبیات پژوهشی در ارتباط با موضوع مورد بررسی

در این قسمت به طور خلاصه به چند مورد از تحقیقات انجام یافته توسط افراد و سازمانهای مختلف در خصوص موضوع مورد بررسی، اشاره می‌شود:

در سال ۱۹۷۸ پژوهشی در میان ۵۷۴ پسر و ۴۷۳ دختر که بین سنین ۱۹-۱۶ سال بوده و در کلاسهای اول تا چهارم دبیرستان شهر شیراز تحصیل می کردند، به اجرا در آمده است. در این مطالعه محقق معتقد است که در جامعه ایران، نهاد ازدواج در سطح وسیعی بوسیله قواعد مذهبی هم در فرهنگ قبل از اسلام و هم در بعد از اسلام، تنظیم شده است. این قواعد نه تنها هدف از ازدواج را تعریف و معین می کنند، بلکه تعداد و نوع افرادی را که یک شخص می تواند با آنها ازدواج کند را نیز مشخص می نماید. در این مطالعه، محقق با در نظر گرفتن عناصر فرهنگی جامعه ایران در مورد ازدواج، از قبیل انزوای سنتی یعنی عدم دخالت و یا دخالت کم فرزندان در انتخاب همسر (خصوصاً برای دختران) و نیز تأکید بر درون همسری (انتخاب همسر از خویشان و نزدیکان و ایل و تبار خود) و خصیصه دیگر فرهنگی یعنی پدرسالاری در جامعه ایران به مطالعه آرزوها و الگوهای ازدواج در میان نوجوانان پرداخته است. (قاضی طباطبایی و همکاران، ۱۳۷۶، ۲۵)

در مطالعه دیگری تمایلات و آرزوهای نوجوانان ایرانی در زمینه ازدواج، باروری، شغل و... در سال های ۱۹۷۴، ۱۹۸۲، ۱۹۸۵ - ۱۹۸۴، ۱۹۸۶ که مربوط به این زمینه بود، جمع آوری و استفاده شده اند. نتایج این شبکه از تحقیقات مرتبط و طولی به قرار زیر می باشند:

- میانگین سن دلخواه ازدواج بیشتر از مقداری بود که انتظار می رفت و بعد از انقلاب اسلامی ایران این مقدار ثابت بوده است.

- سن دلخواه ازدواج برای دختران پایین تر آمده است، اما این امر در مورد پسران سیر صعودی داشته است.

- در کل بعد خانوار مورد انتظار در سال ۱۹۸۴ کوچکتر از سال ۱۹۸۲ و در سال ۱۹۸۶ کوچکتر از سال ۱۹۸۴ بوده است.

- پسران در همه گروهها بیشتر از دختران خواستار خانواده های بزرگتر بوده اند.

- برای هر دو جنس با افزایش سطح تحصیلات، ترجیح جنسی کاهش یافته است.

- اکثریت دختران خواهان داشتن شغل بوده اند.

- اکثریت پسران دوست داشته اند که همسرانشان شغلی نداشته باشند.

- آرزوهای تحصیلی پاسخگویان دختر بالاتر از سطح تحصیلی واقعی مادران آنها بوده

است. (قاضی طباطبایی و همکاران، ۱۳۷۶، ۲۷ - ۲۵)

در تحقیق دیگری در ارتباط با موضوع تحت عنوان سن ازدواج در ایران، تأکید عمده بر تحولات خانواده و سن ازدواج قرار گرفته است. هم اکنون خانواده ایرانی در گرما گرم تحول است و به اصطلاح در مرحله انتقالی است. نفوذ تمدن مغرب زمین و پیشرفت های فرهنگی - اجتماعی چند سال اخیر باعث شده تا اساس خانواده آمیزه ای از خصوصیات غربی و فرهنگ سنتی ایران باشد. یکی از مواردی که در این تحولات دچار دگرگونی فراوان شده، سن ازدواج می باشد. عوامل مختلفی از جمله رشد فکری و معنوی باعث آگاهی بیشتر جوانان گردیده که نتیجتاً آنها را مشکل پسند نموده و به تدریج حق همسرگزینی را که زمانی به عهده پدر و مادر بوده، به خود جوانان واگذار نموده است. همزمان با توسعه اقتصادی جامعه و رشد فکری طبقه جوانان کشور، توقعات آنان نیز سیر صعودی پیموده و تمایل به داشتن خانه شخصی و علاقمندی به تجملات چون تزئینات منزل، رادیو، تلویزیون، اتومبیل و... مطرح شدن صفاتی غیرسنتی برای دختران از قبیل توجه به مدرک تحصیلی، شغل و موقعیت ممتاز خانوادگی و هماهنگی موارد ذکر شده با توافق فکری و جسمی در طرفین، ازدواج را بسیار مشکل می سازد و خواه نا خواه سن ازدواج را بالا می برد، زیرا فراهم آمدن امکانات و امتیازات مزبور به زمان بیشتری احتیاج دارد. نتیجه اینکه با افزایش سن ازدواج، عمومیت ازدواج کاهش یافته است. ضمناً باید دانست سن متوسط ازدواج در شهرها بالاتر از روستاهاست. (پور یوسفی، حمید، ۱۳۵۵)

در پژوهشی با عنوان ویژگیهای ازدواج و خانواده در تهران، اهداف و ویژگیهای تشکیل خانواده در شهر تهران مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی ها نشان می دهند در تهران امکانات التذاذ به طور نسبی فراوان و در اختیار افراد است. امکان معاشرت های آزاد بین زن و مرد وجود دارد و از این لحاظ از آزادی نسبی بر خوردارند، نظارت اجتماعی و اخلاقی بسیار ضعیف است و فرد به سادگی می تواند این نیاز را بدون ازدواج نیز برآورده سازد. امروزه در جوامعی مانند تهران، نه تنها کودک کمکی به خانواده نمی کند بلکه کمک و حمایتی نیز دریافت می دارد و در بسیاری موارد باعث درد سر والدین می گردد. برای دیر رسی ازدواج در تهران به عواملی از جمله:

الف) لزوم کسب تخصص و مدرک برای تامین مالی زندگی فردی و تحصیلی

ب) تغییر طرز تفکر و مفهوم زندگی نزد تهرانی ها

پ) توجه خاص به دوره جوانی در زندگی فرد

ت) گرانی زندگی در تهران، اشاره گردیده است. (آقامیری، ثریا، ۱۳۵۳)

اهداف پژوهش

هدف کلی از این تحقیق شناسایی عوامل موثر بر نگرش دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی دولتی شهر تهران نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده بوده و اهداف ویژه آن نیز به شرح ذیل می باشد:

۱. سنجش نگرش دانش آموزان دختر نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده .
۲. بررسی و مطالعه اینکه چگونه زمینه های فرهنگی - مذهبی بر نگرش ها، آرزوها و تمایلات نوجوانان در زمینه باروری ، ازدواج ، اشتغال و تحصیل تاثیر می گذارد.
۳. بررسی و مطالعه اینکه چگونه زمینه های خانوادگی، انتظارات والدین و روابط حاکم بر خانواده در شکل - گیری نگرش دانش آموزان دختر شهر تهران موثر است.
۴. نهایتاً ارائه پیشنهاد های سازنده و مناسب - مبنی بر یافته های علمی و تجربی این پژوهش - در زمینه تنظیم و برنامه ریزی نگرش ها ، آرزوها و نهایتاً رفتارهای بعدی نوجوانان شهر تهران در مورد ازدواج ، اشتغال ، تحصیل و تنظیم خانواده و باروری.

روش شناسی

«روش تحقیق در این بررسی ، تحقیق پیمایشی ست. از آنجایی که موضوع مطالعه در این پژوهش، بررسی و مطالعه نگرش ها و آرزوهای نوجوانان است، به علت محدودیت های زمانی، مکانی و مالی و شرایط سنی پاسخگویان و نیز ماهیت موضوع مورد مطالعه، استفاده از تکنیک پرسشنامه کتبی جهت اندازه گیری متغیرها و جمع آوری اطلاعات ترجیح داده شده است. سوالات پرسشنامه به صورت چند گزینه ای در یکی از سطوح اندازه گیری (اسمی - رتبه ای - فاصله ای - نسبی) طراحی شده اند.

تجزیه و تحلیل داده ها نیز در دو سطح انجام گرفته است:

۱. سطح توصیف که در این مرحله به تجزیه و تحلیل یک بعدی یا توصیف متغیرها پرداخته شده است.
۲. سطح تبیین و تحلیل که در این مرحله به منظور بررسی تاثیرات متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته با استفاده از نرم افزار SPSS و شاخص سازی و روش محاسبه پایداری درونی ، موضوع مورد مطالعه در میان دانش آموزان دختر مورد تحلیل قرار می گیرد.»

در این بخش سعی شده تا یافته های تحقیق در سه طبقه کلی تحت عناوین : شرایط کلی پاسخگویان؛ مانند سن، محل تولد و سایر متغیرها - آرزوها و تمایلات افراد و نهایتاً بررسی تحلیلی نتایج بدست آمده قرار گیرد. در قسمت شرایط کلی پاسخگویان، میانگین سنی افراد ۱۷/۸۶ سال می باشد. در این میان افراد دارای ۱۸ سال بیشترین فراوانی را دارند که ۴۸/۱٪ پاسخگویان را شامل می گردند. کم سن و سالتترین فرد ۱۶ سال و مسن ترین فرد ۲۴ سال داشتند. ۸۷/۶٪ پاسخگویان متولد تهران، ۶/۱٪ متولد شهرهای بزرگ، ۵/۹٪ در شهرهای کوچک و تنها ۰/۴٪ افراد در روستا متولد شده اند. در بخش آرزوها و تمایلات ۹۶/۶٪ پاسخگویان در نظر دارند تا در آینده شغلی برای خود انتخاب نمایند و تنها ۲/۴٪ افراد چنین تصمیمی نداشتند. ۷۸/۲٪ افراد با معاشرت قبل از ازدواج برای دختر و پسر موافق بوده، ۱۰/۲٪ بی نظر و ۱۱/۵٪ نیز با این عمل مخالف بوده اند. در مورد ازدواج با قوم و خویش نزدیک ۶۹/۵٪ مخالف، ۱/۱۹٪ بی نظر و تنها ۱۱/۴٪ موافق می باشند. این مطلب مؤید این است که مانند سابق تأکید بر روی ازدواج درون گروهی صورت نمی گیرد و در کنار آن عواقب خطرناک این نوع ازدواج از لحاظ پزشکی و بهداشتی برای افراد جامعه تا حدود زیادی روشن شده است. در مورد استفاده از وسایل ارتباط جمعی، افراد مورد بررسی در کل به نقش این وسایل اهمیت داده و آنرا مهم ارزیابی می نمایند. به طوری که در مورد روزنامه، کتاب و مجله بیشترین مورد استفاده از کتاب به میزان ۴۰٪، در مرحله بعدی روزنامه ۲۲/۹٪ و نهایتاً مجله به میزان ۱۸/۳٪ بوده است.

درباره اینکه منابع دریافت اطلاعات در خصوص برنامه های تنظیم خانواده کدامند و کدام منابع بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند، نتایج بررسی حاکی از اینست که تلویزیون با ۲۴/۹٪ در رتبه اول و بعد از آن مادران خانواده با ۱۹/۷٪ قرار دارند. پس از این روزنامه ها، پزشکان، پدران خانواده، هم کلاسی ها، کتاب های درسی، دوستان خارج از مدرسه و نهایتاً رادیو قرار نمی گیرد که خود مؤید تأثیر مراجع اطلاعاتی خصوصاً رسانه ها در تکوین نگرش فرد می باشد.

افراد پاسخگو تمایل خود را در خصوص حیطة همسر گزینی مبتنی بر عامل مکانی نشان داده و بیشتر مایل به ازدواج با همشهریان (تهرانی) خود که با آنها قرابت جغرافیایی و فرهنگی دارند، می باشند. همچنین همسان همسری با در صد بالای (۶۸/۵٪) مورد تأیید پاسخگویان قرار گرفت. افراد بیشتر ترجیح می دهند تا همسر آینده شان از نظر خانوادگی و وضع اجتماعی نسبت به آنها هم سطح و برابر باشد. از طرف دیگر ۸۸/۳٪ افراد مورد سؤال

به تساوی نقش زن و مرد در تصمیم گیری ها اعتقاد دارند. این اعتقاد به نوبه خود در تأیید نظر قبلی افراد در مورد انتخاب همسر هم سطح و همگون نیز می باشد. در جوامعی مانند جامعه ایران، مسائل اخلاقی، دینی و شرعی از جایگاه و اهمیت ویژه ای برخوردارند و می توان پیامدهایی را از نظر اجتماعی برای افرادی که از حیثه مورد نظرتخطی می نمایند متصور شد. نتایج بدست آمده از این پژوهش نیز نشان داد که ۶۱/۲٪ پاسخگویان وجود عواقب اجتماعی را برای مادرانی که بدون پیوند زناشویی صاحب فرزند می شوند، کاملاً تأیید می نمایند. در مقابل ۱۱/۷٪ افراد نیز مخالفت کامل خود را با موضوع ابراز داشته اند. تأمل در مسئله، گویای این واقعیت می باشد که نیاز به جلوگیری از ناکامی یا تنبیه به وسیله شخص یا گروهی دیگر در تکوین نگرش افراد بسیار مؤثر خواهد بود.

در خصوص تعداد فرزندان مطلوب برای خانواده ۷۰/۱٪ افراد اعتقاد به ۲ فرزند و ۱۹/۲٪ مایل به داشتن ۱ فرزند، ۴/۹٪ تعداد ۴ فرزند و ۴/۴٪ نیز تعداد ۳ فرزند را مطلوب می دانستند. در ضمن ۱/۱٪ پاسخگویان نیز ابراز داشتند که علاقه ای به داشتن فرزند ندارند. به علاوه ۳۰٪ دختران گذشت ۲ سال از ازدواج را برای تولد اولین فرزند مناسب تشخیص داده و ۲۴/۸٪ نیز فاصله زمانی ۲ سال را در این مورد مطلوب می دانند. ضمن بررسی نتایج مشخص گردید فاصله زمانی ۲ الی ۳ سال از نظر پاسخگویان برای فاصله گذاری بین دو تولد متوالی مورد علاقه و مطلوب آنها می باشد.

در ادامه بررسی آرزوها و تمایلات دختران، با نکات قابل توجهی مواجه گشتیم که اهم نظرات آنها به شرح ذیل بوده است:

- اعتقاد به ازدواج در فاصله سنی ۲۵-۲۱ سال به عنوان سن مناسب ازدواج برای دختران

- بزرگتر بودن مرد از زن به هنگام تشکیل خانواده و یا به عبارتی رعایت اختلاف سنی زوجین

- تأکید بر اهمیت اشتغال زنان علی الخصوص در بیرون از خانه

- داشتن برنامه برای کنترل باروری و یا توافق افراد برای تعیین تعداد فرزندان

- تأکید بر استفاده از وسایل پیشگیری و آموزش زنان در این مورد به منظور فاصله گذاری مناسب میان موالید

- تأیید خطرات حاملگی برای مادر و فرزند در خصوص حاملگی های زیر ۲۰ سال و بالای ۳۰ سال
- تأیید ابتلا به سوء تغذیه برای فرزند و سندرم تخلیه مادر در مورد مولید نزدیک به هم
- امکان کاهش مراقبت از فرزندان با زیاد شدن تعداد آنها
- اعتقاد به تقدم ادامه تحصیل بر تشکیل خانواده همراه با انتخاب شغل مناسب قبل از فرزند آوری
- پذیرش نقش مثبت مذهب در تشکیل خانواده و رعایت فرایض مذهبی
- تأکید بر مشکلاتی چون کمبود مسکن و افزایش بی سوادى ناشی از افزایش جمعیت
- موافقت بارسوم خاص ازدواج مانند اجرای مراسم خواستگاری و جشن نامزدی و عروسی و رسم مهریه و دادن جهیزیه.
- در تحلیل دو متغیری داده ها نیز موارد زیر حائز اهمیت و تأمل می باشد :
- رابطه معنادار میان قصد فرد به ادامه تحصیل در یکی از سطوح تحصیلی با نظر پدر خانواده در این خصوص (در سطح ۱٪ و با ضریب ۰/۴۵۶)
- ارتباط معنادار میان موافقت پدر خانواده با اشتغال پاسخگو و توافق مادر خانواده در این مورد (در سطح ۱٪ و با ضریب ۰/۴۰۶)
- تأثیر مثبت نقش فرهنگ مذهبی جامعه در تشویق افراد به تشکیل خانواده (در سطح ۱٪ و با ضریب ۰/۳۳۴)
- تأثیر منفی هزینه های فرزند آوری در اقدام افراد به تشکیل خانواده (در سطح ۱٪ و با ضریب ۰/۱۹۰)
- تأکید بر نقش مثبت اطلاع رسانی وسایل ارتباط جمعی در مورد تشکیل خانواده (در سطح ۱٪ و با ضریب ۰/۱۷۵)
- ارتباط معنادار مابین اعتقاد افراد به تنظیم خانواده و استفاده از وسایل پیشگیری (در سطح ۵٪ و با ضریب ۰/۰۹۰)
- رابطه معنادار میان پذیرش برنامه تنظیم خانواده و بهبود وضعیت بهداشتی مادر و کودک (در سطح ۵٪ و با ضریب ۰/۰۹۹)
- در تحلیل چند متغیری داده ها (رگرسیون) چند متغیری، به تحلیل رگرسیونی چند گانه

از داده ها پرداخته می شود. هدف از این تحلیل مشخص نمودن سهم و تأثیر متغیرهای عمده تحقیق در تبیین نگرش نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده است.

جدول (۱) تحلیل مسیر برای تبیین نگرش نسبت به تنظیم خانواده
.. متغیرهایی که وارد معادله شده اند ..

متغیرها	Sigt	T	Beta	B
عامل فرهنگ - مذهب	۰/۰۲۱	-۲/۳۱۳	-۰/۱۲۲	-۰/۱۰۹
وسایل ارتباط جمعی - آگاهی بخشی	۰/۰۲۲	۲/۳۰۴	۰/۱۲۲	۷/۶۱E-۰۲
وسایل ارتباط جمعی - اطلاع رسانی	۰/۰۳۹	۲/۰۷۷	۰/۱۱۰	۹/۳۵۸E-۰۲

جدول (۲) تحلیل مسیر برای تبیین نگرش نسبت به تشکیل خانواده
.. متغیرهایی که وارد معادله شده اند ..

متغیرها	Sigt	T	Beta	B
عامل فرهنگ - مذهب	۰/۰۰۰	۶/۷۸۰	۰/۳۰۸	۰/۴۱۸
فواید و هزینه فرزند آوری	۰/۰۰۰	-۵/۳۵۰	-۰/۲۴۱	-۰/۷۰۱
وسایل ارتباط جمعی - اطلاع رسانی	۰/۰۰۵	۲/۸۴۹	۰/۱۲۹	۰/۳۳۳
ازدواج در سن دلخواه در جامعه	۰/۰۳۲	-۲/۱۵۸	-۰/۰۹۷	-۰/۲۸۶

آمارهای موجود گویای این واقعیت است که بیشتر از همه متغیرهای مستقل در مورد نگرش نسبت به تشکیل خانواده، متغیر عامل فرهنگ مذهبی جامعه بر نگرش نسبت به تشکیل خانواده مؤثر می باشد. علاوه بر این در میان دیگرمتغیرها، متغیرهای فواید و هزینه های فرزندآوری و نقش اطلاع رسانی وسایل ارتباط جمعی و چگونگی ازدواج در سن دلخواه در جامعه از تاثیرگذاری بیشتری بر این نگرش برخوردارند. در مورد نگرش نسبت به تنظیم خانواده، متغیر عامل فرهنگ مذهبی جامعه بیشترین تأثیر را دارد. پس از آن نقش آگاهی بخش وسایل ارتباط جمعی و تکنولوژیهای اطلاعاتی و مراکز مشاوره و نهایتاً نقش اطلاع رسانی وسایل ارتباط جمعی بر نگرش نسبت به تنظیم خانواده مؤثر است. ضمناً لازم به توضیح می باشد که نتایج بدست آمده براساس نگرش افراد مورد تحقیق بوده و احتمال دارد واقعیات جامعه به عنوان مثال تأثیر مذهب و یا وسایل ارتباط جمعی، بر تشکیل و تنظیم خانواده به گونه ای دیگر و یا غیر از آنی باشد که به صورت نظر افراد بیان شده است.

خلاصه و نتیجه گیری

در این تحقیق پس از بیان مسئله و تبیین اهمیت و ضرورت موضوع، شرحی مختصر از ادبیات پژوهشی مرتبط با مسئله و اهداف تحقیق را ارائه نموده و در مرحله بعدی به روش شناسی تحقیق، تکنیک جمع آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل داده ها و نهایتاً به نکات مهم پژوهش پرداخته شده است.

در این میان همواره سعی بر این بوده که به دو سؤال اساسی و محوری بحث نیز پاسخ داده شود:

آرزوها و تمایلات تحصیلی، شغلی و ازدواجی نوجوانان و نیز نگرش آنان نسبت به تشکیل و تنظیم خانواده چگونه است؟

با توجه به نتایج پژوهش چه باید کرد و یا چگونه نگرش ها، تمایلات و آرزوهای دانش آموزان می تواند شکل صحیح و درستی پیدا کند؟ پس از ارائه موضوع و کلیات آن، طرح سوالات محوری و حرکت در جهت پاسخگویی به آنها، اهم نتایج بدست آمده به شرح ذیل جمع بندی و قابل ارائه می باشند:

نتایج تئوریکی این پژوهش در خصوص برنامه ریزی تحصیلی نوجوانان به وضوح مؤید نقش اساسی انتظارات والدین در برنامه ها و نگرش های تحصیلی فرزندان خانواده می باشد، به طوریکه پیوستگی معناداری میان انتظارات تحصیلی پدر خانواده و سطح تحصیلات دلخواه نوجوانان به چشم می خورد که خود بیانگر تاثیر احساس تعلق گروهی و نیز نقش گروههای اولیه خصوصاً خانواده بر شکل گیری نگرش افراد می باشد.

همچنین بر اساس مطالعه حاضر، اکثریت نوجوانان علاقمندند به درجات بالای آموزشی برسند و نیز آرزوهای تحصیلی آنان بالاتر از سطح تحصیلات واقعی مادرانشان می باشد. به علاوه نتایج حاصله در خصوص برنامه ریزی شغلی نوجوانان نشان می دهند والدین و انتظارات شغلی آنها نقش محوری در آرزوها و برنامه ریزی های شغلی نوجوانان ایفاء می کنند. طبق نتایج بدست آمده هم پدر و هم مادر خانواده با اشتغال به کار پاسخگویان توافق داشته و در کنار آن ۹۷٪ دختران دانش آموز خواهان داشتن شغل در آینده می باشند. دستاورد تئوریکی این مطالعه درخصوص ازدواج و تشکیل خانواده نشان می دهد، دختران خواهان همسرانی هستند که سنی بالاتر از آنها داشته باشند. در کنار آن نتایج حاصله بیانگر این واقعیتند که اکثریت خانواده ها دارای تعداد فرزندان کمتری نسبت به سال های گذشته بوده

و تغییری که از بعد کمی در خانواده‌ها صورت گرفته و می‌گیرد حرکت در مسیر هسته‌ای شدن آنهاست.

از مهمترین عوامل مؤثر بر گزینش همسر، عامل جغرافیایی است. بدین معنا که ازدواج در میان اشخاصی که از نظر مکانی به یکدیگر نزدیکتر هستند به مقیاس گسترده تری انجام می‌گیرد تا ازدواجی که معلول تصادف باشد. طبق نتایج، از نقطه نظر حیطه همسرگزینی مبتنی بر عامل مکانی و موقعیت اکثر پاسخگویان (۶۹٪) علاقمندند که با همشهریان خود که با آنها قرابت جغرافیایی و فرهنگی دارند ازدواج نمایند. نتیجه بدست آمده بیانگر این نکته است که جامعه ما علیرغم تغییرات و دگرگونی‌هایی که علی‌الخصوص در دهه‌های اخیر به خود دیده و شاهد و ناظر آن بوده، هنوز هم تا حد زیادی پایبند آداب و رسوم و سنت‌هایی است که از نسل‌های پیشین به آن به ارث رسیده است. همچنان جوانان ما تمایل دارند از نظر مسائل فرهنگی و اجتماعی در یک حیطه خاص حرکت نموده و از آن محدوده خارج نشوند.

علاوه بر این، مطالعه حاضر در خصوص حیطه همسرگزینی مبتنی بر خویشاوندی افراد نشان می‌دهد که اکثر پاسخگویان - در حدود ۷۰٪ آنها - علاقه‌ای به ازدواج با قوم و خویش نزدیک خود ندارند.

بنابراین ضروری است این خصیصه اجتماعی و فرهنگی (ازدواج فامیلی) که تقریباً جایگاهی استوار و پایدار در میان نسل‌های گذشته ما دارد بیشتر مورد مذاقه و بحث و گفتگو قرار گیرد.

بر اساس نقطه نظرات جامعه‌شناسان خانواده، بسیاری از افراد مایلند که همسری اختیار نمایند که از بسیاری جهات با آنها همگون و برابر باشد (همسان همسری). طبق بررسی حاضر نیز حدود ۶۹٪ افراد مورد سؤال مایلند که همسرشان از نقطه نظر خانوادگی و وضع اجتماعی هم سطح آنها باشند.

به نظر می‌رسد اولین شاخص همسرگزینی در ایران، انجام آن با دخالت والدین است. نتایج تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد که تنها ۳۲٪ از پاسخگویان همسر آینده خود را شخصاً برگزیده‌اند که این نوع همسرگزینی و دخالت وافر والدین در این عمل را انزوای سنتی نام می‌گذارند. بر اساس نتایج پژوهش حاضر ۶۳/۸٪ افراد مایلند که شخصاً و با میل و سلیقه خودشان ولی نهایتاً با مشورت و تأیید والدین خود، همسرگزینی نمایند. این پژوهش در عین حال که وجود انزوای سنتی را در میان جامعه ما نشان می‌دهد، بیانگر سیر نزولی این

میزان در گزینش همسر در بین نوجوانان جامعه ما بوده و رفته رفته شاهد دخالت کمتر والدین در امر همسر گزینی خواهیم بود .

براساس نتایج به دست آمده ۷۸/۲٪ افراد با معاشرت قبل از ازدواج برای دختران و پسران موافق هستند. این مطلب مؤید اینست که نوجوانان جامعه ما خواستار حق انتخاب و آزادی رای بیشتری نسبت به سالها و دهه های گذشته می باشند. خواسته ای که شاید بیش از همه معلول آگاهی افراد نسبت به حقوق فردی و اجتماعی شان باشد .

یکی از دستاوردهای تئوریکی این مطالعه درمورد نگرش افراد نسبت به تنظیم خانواده، مبین اعتقاد آنها به رابطه هزینه های اقتصادی و تعداد فرزندان مطلوب خانواده است . به این معنا که به نظر افراد مورد سؤال هر قدر میزان هزینه های اقتصادی زندگی بالاتر می رود تمایل افراد به فرزند آوری کاهش یافته و به تبع آن از تعداد فرزندان خانواده ها کاسته می شود.

همچنین نتایج حاصله حاکی از آن است که پاسخگویان حداکثر مایل به داشتن ۲ فرزند در فاصله ۳ سال بعد از ازدواج و رعایت حداقل فاصله سنی ۲ الی ۳ سال ما بین فرزندان خود می باشند که این نکات مؤید آگاهی افراد از مسائل و اقدامات انجام یافته در خصوص برنامه های تنظیم خانواده و پذیرش چنین برنامه هایی می باشد .

در نهایت نیز می توان به نظر افراد در خصوص پیامدهای عدم پذیرش برنامه های تنظیم خانواده و یا اجرای ناقص و نادرست آن من جمله بالا بودن رشد جمعیت در چنین جوامعی اشاره کرد. زمانی که اینگونه برنامه ها به دلایل مختلف در میان افراد جامعه با اقبال مناسب مواجه نباشد و یابۀ عبارتی در میان آنها نهادینه نگردد و یا از طرف دستگاههای ذیربط و مسئول سیاست و خط و مشی مناسب اتخاذ و اجرا نشود ، با عواقب متعددی از جمله افزایش رشد جمعیت روبرو خواهیم شد. در چنین شرایطی یکی از مشکلات پیش آمده کمبود مسکن برای افراد جامعه می باشد و در صورتی که مسکنی هم وجود داشته باشد نمی تواند به نسبت تعداد افرادی که در آن زندگی می کنند باشد و مسائلی از قبیل شرایط نا مساعد زندگی و مشکلات بهداشتی را در پی دارد. چنین کمبودهایی در پی مهاجرت وسیع به نواحی شهری نیز تشدید می گردد. اکثریت پاسخگویان به وجود این معضلات معتقد بوده و آنرا تأیید می نمایند.

پیشنهادهای

از آنجایی که نتایج این پژوهش می تواند برای استفاده در تحقیقات آتی سودمند واقع گردد و از طرفی دارای اثرات مقطعی و کوتاه مدت نیز باشد که بر آن اساس بتوان نسبت به برنامه ریزی های مناسب اقدام نمود، ذیلا پیشنهادهایی با توجه به دستاوردهای حاصله در خصوص موضوع مورد بحث ارائه میگردد:

- براساس یافته های تحقیق اکثریت قاطع پاسخگویان (۹۶/۶٪) در نظر دارند تا در آینده شغلی برای خود انتخاب نمایند. بنابراین لازم است که امکان اشتغال برای آنان فراهم شود. با درنظر گرفتن این مسئله که زنان در حدود نیمی از نیروی کار جامعه را تشکیل می دهند، برنامه ریزی صحیح، اصولی و منسجم در جهت استفاده مؤثر از این نیروی کار علاوه بر ایجاد اشتغال و بهبود نسبی وضعیت معیشتی خانواده ها در نهایت منجر به شکوفایی اقتصاد کشور و اثرات مثبت طولانی مدت اقتصادی و اجتماعی خواهد بود.

- با عنایت به تمایل افراد به معاشرت قبل از ازدواج میان دختران و پسران، مناسب به نظر می رسد با در نظر گرفتن ساخت فرهنگی - مذهبی جامعه از یک سو و روند رو به رشد ارتباطات و مراودات اجتماعی از سوی دیگر و به منظور جلوگیری از تضادهای اجتماعی - فرهنگی و مذهبی، زمینه های مناسب این گونه ارتباطات در سطح جامعه و خانواده ها در چارچوب های منطقی و شناخته شده برقرار و از سو گیری این نوع تمایلات در ابعاد غیر معقول و زیان بار ممانعت به عمل آید.

- در خصوص عدم تمایل دختران با ازدواج فامیلی، بهتر است خانواده هایش از پیش به این نکته توجه نمایند که ازدواج فامیلی نه تنها امروزه از لحاظ پزشکی و بهداشتی و عواقب نامطلوبی که می تواند داشته باشد توصیه نمی شود، بلکه از لحاظ فرهنگی و اجتماعی نیز تأکید و اصرار بر چنین وصلت هایی حتی می تواند منجر به بروز مشکلات عاطفی و اخلاقی در سطح خانواده ها شده، نهایتاً به فرو پاشی ازدواج های نو پا و جدایی زوج های جوان هم برسد. با توجه به اقبال مساعد نوجوانان به وسایل ارتباط جمعی و استفاده مناسب آنها از روزنامه ها، کتب و مجلات بهتر است مسئولان امر توجه ویژه ای را صرف ارتقاء و بهبود کیفیت این منابع نموده، از روزمرگی و تکرار پرهیز کرده و بیشتر به مسائل و مطالبی بپردازند که در ضمن پاسخگویی به نیاز های اکثریت اقشار جامعه، خواسته ها و علایق جوانان را با توجه به مسائل روز جامعه تأمین و از کرایش آنان به منابع و مراجع فاقد صلاحیت جلوگیری نماید. اینگونه

وسایل می توانند با بهره گیری از دانش روز، اساتید و مشاورین مجرب و صاحب نظر و کسب اطلاع از نیازهای جامعه جوان ما به نحو مطلوب نقش اطلاع رسانی و آگاهی بخش خود را ایفا نمایند.

- در بخش خلاصه و نتیجه گیری به این موضوع که نوجوانان خواهان ازدواج با همشهریان (تهرانی) خود می باشند، اشاره گردید. این امر ضمن اینکه از لحاظ توجه نوجوانان به حفظ فرهنگ بومی و محلی حائز اهمیت می باشد، همت و سعی مسئولین امر را در خصوص بازنگری مسئله نیز می طلبد. لازم است با تصمیمات صحیح و اتخاذ سیاست منطقی، زمینه های فرهنگی و ریشه های اجتماعی موضوع به دقت بررسی شوند. در عصری که بیش از هر زمان دیگر ناظر فروپاشی مرزهای سنتی و سدهای فرهنگی مانع شونده برای برقراری ارتباط صحیح، متقابل و سازنده هستیم، نباید سنت ها و باورهای نادرست مانع پیوندها و تبادلات فرهنگی - اجتماعی باشند. در این میان رسانه های جمعی با بیان واقعیات و ایجاد محیطی صمیمی می توانند نقش سازنده خود را در خصوص معرفی عقاید و فرهنگ های متفاوت و نزدیکی هر چه بیشتر آنها به هم ایفا نمایند.

- ابراز علاقه اکثریت پاسخگویان به رعایت برنامه های تنظیم خانواده، نشانگر مؤثر بودن اقدامات انجام یافته در خصوص چنین برنامه هایی میباشد. با عنایت به اینکه توفیق برنامه های درازمدت مانند سیاست تنظیم خانواده مستلزم برنامه ریزی صحیح، اجرای مستمر و لاینقطع این برنامه هاست، لازم و ضروری به نظر می رسد که با دستیابی به اهداف کوتاه مدت برنامه قابل قبول - رسیدن نرخ رشد جمعیت به میزان ۱/۲ الی ۱/۴ درصد در کشورما - از اصول و اهداف بلند مدت برنامه غافل نشده و همچنان با اقدامات مؤثر همانند استمرار در اطلاع رسانی و آگاهی بخشی آحاد جامعه، بسط و گسترش مراکز مشاوره و آموزشی، تشویق و ترغیب افراد به استفاده از خدمات و وسایل مناسب و نهایتاً توجه به نیازها و خواسته های اجتماعی و فرهنگی مردم، زمینه های موفقیت را تا حد بسیار قابل قبول فراهم آوریم.

در خاتمه پیشنهاد می گردد ارتباط مؤثر و سازنده میان دستگاهها و سازمان های ذیربط و مسئول با سیاستهای مشخص و کاربردی و مرتبط با موضوع برقرار و ضمن نظارت بر اجرای درست برنامه های پیش بینی شده نتایج امر و مشکلات و موانع موجود و راه حل های علمی بررسی و بهترین آنها انتخاب شوند.

فهرست منابع:

- آقا میری، ثریا (۱۳۵۳)، «ویژگیهای ازدواج و خانواده در تهران»، پایان نامه کارشناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- پور یوسفی، حمید (۱۳۵۵)، «سن ازدواج در ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- قاضی طباطبایی، محمود وهمکاران (۱۳۷۶)، «بررسی و مطالعه گرایش به باروری و عوامل مؤثر بر آن در میان نوجوانان اردبیل»، استانداری اردبیل، واحد تحقیقات اجتماعی.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی